

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА И АРХЕОЛОГИЈА**

ISSN: 1857-7342

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2011**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА И АРХЕОЛОГИЈА**

Издавачки совет

д-р Саша Митрев
д-р Кирил Цацков
д-р Кирил Барбареев
д-р Зоранчо Малиниов
д-р Звонимир Николовски
д-р Трајче Нацев
м-р Александар Донски
м-р Оливер Цацков
м-р Верица Јосимовска

Редакциски одбор

д-р Кирил Цацков
д-р Зоранчо Малиниов
д-р Звонимир Николовски
д-р Трајче Нацев
м-р Александар Донски
м-р Оливер Цацков

Главен и одговорен уредник

д-р Кирил Цацков

Единица на Универзитетот
Институт за историја и археологија

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)

Техничко уредување

Славе Димитров
Благој Михов

Печати

Печатница „Европа 92“ - Кочани
Тираж - 300 примероци

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Институт за историја и археологија
ул. „Крсте Мисирков“ бб
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

СОДРЖИНА

м-р Александар Донски ВОБЕД	7
д-р Тодор Чепреганов, д-р Ѓорѓи Чакарјаневски МАКЕДОНИЗМОТ ВО ВРЕМЕТО НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ	9
д-р Кирил Цацков НЕОДМИНЛИВАТА ПЕДАГОШКА ДЕЈНОСТ НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ ВО ШТИП И ВО ПРИЛЕП.....	17
д-р Ѓорѓи Малковски ПРОПАГАНДИТЕ НА БАЛКАНСКИТЕ ДРЖАВИ ВО ВРЕМЕТО НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ.....	25
д-р Силвана Сидоровска-Чуповска ПРОСВЕТАТА ВО ШТИП ВО ВРЕМЕТО НА ПРЕРОДБАТА	31
д-р Александар Илиевски ПЕДАГОШКО-АНДРАГОШКАТА ДЕЈНОСТ НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ.....	41
д-р Михајло Георгиевски ПРОСВЕТИТЕЛСКИТЕ ПОГЛЕДИ НА КРАТОВСКИОТ УЧИТЕЛ ДИМИТАР ПОП ЈОСИФОВИЧ, СОВРЕМЕНИК НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ, ИЗНЕСЕНИ ВО НЕГОВИТЕ РАКОПИСИ ОД 1858 И 1869 ГОДИНА.....	51
м-р Дора Јурукова ЗНАЧЕЊЕТО НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ ЗА УЧИТЕЛСКАТА ДЕЈНОСТ ВО МАКЕДОНИЈА	57
д-р Наташа Котлар-Трајкова МАКЕДОНСКОТО ПРАШАЊЕ И ПЕТКО РАЧОВ СЛАВЕЈКОВ	61
д-р Билјана Ристовска-Јосифовска ИСТОРИСКИТЕ ПРЕСЕЛБИ ОД МАКЕДОНИЈА ВО ОБЛАСТА ТУЗЛУК ВО БУГАРИЈА (втората половина на XIX и почетокот на XX век).....	67

проф. Трајче Мицески, спец. Роберт Конески, дипл.теолог ЕДУКАТИВНО-МЕНАџЕРСКО-ЛИДЕРСКИТЕ ОДЛИКИ НА ДИРЕКТОРОТ НА НАРОДНОТО УЧИЛИШТЕ ВО ПРИЛЕП (1874-1877) - ЈОСИФ КОВАЧЕВ.....	73
д-р Зоранчо Малинов ФОЛКЛОРНИ И ЕТНОГРАФСКИ МАТЕРИЈАЛИ ПУБЛИКУВАНИ ОД ШТИПЈАНИ КОН КРАЈОТ НА XIX ВЕК	85
д-р Снежана Јованова-Митковска НЕКОИ СОГЛЕДУВАЊА ЗА „ЗВУЧНАТА МЕТОДА“ НА КОВАЧЕВ	97
д-р Александар Трајановски НАРОДНООПШТИНСКИ И ПЕДАГОШКО-БОГОСЛОВСКИ УЧИЛИШТА ВО МАКЕДОНИЈА КОН СРЕДИНАТА НА XIX ВЕК (ПО ПРИМЕРОТ НА УЧИТЕЛСТВУВАЊЕТО НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ, Д. МИЛАДИНОВ, СЛ. ДИНГОВА, К. ШАПКАРЕВ И ДРУГИ)	109
д-р Валентина Миронска-Христовска УЛОГАТА НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ ВО МАКЕДОНСКАТА ПРОСВЕТНА ТРАДИЦИЈА	123
м-р Елена Јосимовска УЧИЛИШТАТА ВО ШТИП ПРЕД И ПО ЈОСИФ КОВАЧЕВ	133
м-р Ванѓа Димитријева ЈОСИФ КОВАЧЕВ И ЗНАЧЕЊЕТО НА НЕГОВАТА ЛИЧНОСТ ВО КУЛТУРНОТО ПОЛЕ НА МАКЕДОНИЈА.....	137
м-р Ирена Китанова ЕТИЧКО-ЕСТЕТСКИТЕ СЕГМЕНТИ ВО БУКВАРОТ НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ.....	141
Донче Ефремов, Емилија Корунска ЈОСИФ КОВАЧЕВ И НЕГОВОТО ВРЕМЕ.....	145
м-р Оливер Цацков ЈОСИФ КОВАЧЕВ - УЧЕНИК И УЧИТЕЛ.....	151

м-р Ленче Насев ПОГЛЕД КОН ЖИВОТОТ И ДЕЛНОСТА НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ – ИСТАКНАТ МАКЕДОНСКИ ПЕДАГОГ И РЕФОРМАТОР ОД ШТИП	155
Иван Котев, Милена Цацкова ПЕРИОДБЕНСКОТО ДВИЖЕЊЕ ВО СТРУМИЦА И СТРУМИЧКО И УЛОГАТА И ЗНАЧЕЊЕТО НА АРСЕНИ КОСТЕНЦЕВ	163
м-р Верица Јосимовска ДЕЛАТА НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ И ВРЕМЕТО ВО КОЕ ГИ СОЗДАВАШЕ	175
м-р Кире Филов РАЗВОЈОТ НА ПРОСВЕТНАТА ДЕЈНОСТ ВО ШТИП ПРЕД, ЗА ВРЕМЕ И ПО ЈОСИФ КОВАЧЕВ	179
Лидија Камчева ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ И НЕГОВОТО УЧИТЕЛСТВУВАЊЕ ВО ШТИП	185
м-р Марија Коцева ОБРАЗОВАНИЕТО ЗА УЧИТЕЛИ ПО ВТОРАТА СВЕТСКА ВОЈНА	191

**ПРОСВЕТИТЕЛСКИТЕ ПОГЛЕДИ НА КРАТОВСКИОТ УЧИТЕЛ
ДИМИТАР ПОП ЈОСИФОВИЧ, СОВРЕМЕНИК НА ЈОСИФ
КОВАЧЕВ, ИЗНЕСЕНИ ВО НЕГОВИТЕ РАКОПИСИ ОД 1858 И
1869 ГОДИНА**

Појавата на световните училишта во Македонија во средината на XIX век дојде како резултат на бујниот стопански развој кој бараше поголема писменост и просветеност. Дотогашните ќелијни училишта во новонастанатите економски услови, кога се вршеше трговија дури и со централните европски земји, ни оддалеку не можеа да ги задоволат потребите зашто таквите услови наметнуваа изучување на сосема други науки како земјопис, математика и друго. Бидејќи главен иницијатор за отворање на световни училишта беше македонската млада буржоазија, разбирливо е што првите световни училишта се отворија во економски најјаките македонски градови како: Скопје, Прилеп, Велес, Штип, Куманово, Тетово, Кратово и др. Од средината на минатиот век со својата просветителска дејност се истакнаа неколку македонски учители, како што се: Јордан Хаџи Константинов – Џинот, Димитар Миладинов, Јанаки Стрезов, Кузман Шапкарев, Рајко Жинзифов, Григор Прличев и други, меѓу кои и еден досега недоволно проучен учител од Кратово, а тоа е Димитар Поп Јосифович.

За учителската работа и општо за просветителските погледи на Димитар Поп Јосифович дознаваме од неговите два ракописа пронајдени од наша страна во Кратово, што денес се чуваат во Националната и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ – Скопје, заведени под број Мс 35 и Мс 37. Ракописите се датирани - првиот, т.е. Мс 35 е од 1858 година, а вториот Мс 37 од 1869 година. Тоа се всушност тетратки со концепти од методски единици и други белешки, како и две беседи што ги одржал пред родителите и првенците од Кратово. Преку овие беседи, учителот Димитар Поп Јосифович во доволна мера ги изнесува своите просветителски погледи, како и положбата на просветата во Кратово во средината на минатиот век кога тој учителствувал во можеби првото световно училиште во Кратово. Првиот ракопис т.е. тетратката од 1858 година е озаглавена како „Сія граматика на Димитрија...“. Од лист 2 до 33

се наоѓаат концепти за неколку лекции од црковно-словенската граматика и тоа: за именките, придавките, заменките, глаголите, глаголските прилози и друго со примери и нивно менување по падежи и лица. Од ова се гледа дека Димитар имал намера целата тетратка да ја исполни со концепти од граматиката па затоа и така ја озаглавил, но откако видел дека му останало доста место, почнал да пишува и други работи во истата тетратка, така на лист 34–35 напишал и две песни озаглавени како „Владичка песна” и „Народна песна”. И двете песни, иако втората е наречена „Народна песна”, изгледа дека се напишани од него. Тие немаат некоја особена содржинска ниту пак уметничка вредност. Првата песна е подготвена најверојатно по повод посетата на владиката на училиштето. Во неа го воздигнува владиката, па меѓу другото вели: „Милостиво да погледне кон нашето училиште, нас да нè благослови”. Во втората песна наречена „Народна песна”, Димитар Поп Јосифович го слави царот господар: „Кој што на народот му дал слобода, училиште да направи”. Од лист 36–38 е дадена: „Кратка на граѓанските и црковните санови титлографија” во која се изнесени изразите при обраќање до разни лица со граѓански и црковни титули. Од ова се гледа дека титлографијата во македонските училишта е предавана како посеба методска единица, што се гледа од концептот на учителот Димитар Поп Јосифович. За нашата педагошка наука од голема корист е одредениот шаблон за обраќање кон одредени лица од каде што се гледа степенот и начинот на воспитанието кај нашите училишта во XIX век. На лист 38 се наоѓа уште една пофална песна за царот наречена „Царева песна”. Од лист 40 до 48 се наоѓа беседата на Димитар Поп Јосифович која е подготвена за читање, пред кратовските првенци и други, по повод почетокот на втората учебна година или како што вели авторот: „Отци и братија соотечественици и вси христијани коишто се намерувате денес у тој богоспасаеми храм, имате молитва и благословие од отцаго нашего архиерејскаго епитропа да заповедате: за да видите началото на всекое дете и да ви испоиме едно многолетствие и нема многу да се забавите, ако ни подари всемилостивиот бог да правите испитание некогаш тогава повеќе нешто има да видите и да слушате” (цитатите ги даваме со современ македонски правопис во оригинална јазична форма како што стои во ракописот). На крајот од ракописот т.е. од лист 49 до 53` е даден еден „урок” по географија со заглавие: „Землеописание поучително. Урок први. Општо землеописание”. Тоа е всушност една методска единица по географија, методски обработена и предавана на учениците. Тоа го заклучуваме според забелешката направена на крајот од урокот на лист 53 во која се вели: „По мало време ште кажа и други нешта за морето” (урокот по „Землеописание поучително” е објавено од Павле Даскалов, Прилог за историјата на географската настава во Македонија,

сп. „Просветно дело“ – Скопје, бр. 7–8 од 1955 год., стр. 419-222 (овде Димитар Поп Јосифович е даден како Димитриј Поп Јосифов).

Вториот ракопис на Димитар Поп Јосифович од 1869 година ги содржи следните материјали: лист 2–12 чудата на свети Димитрија, лист 12–15 поучение на свето вознесение и на лист 15–16 застапена е беседата на Димитар Поп Јосифович одржана пред кратовското општество во врска со просветителската дејност во Кратово. Говорот го започнува со следните зборови: „Благовејни свештеници, почтенародни народоначалници и епитропи церковни, чеснија претставителја на нашето општество кратовско, клањам се до лице землји и умилно целивам свјатата ви десница и из глубине срдца чесно од все души поздравувам” итн.

На крајот од ракописот, т.е. на лист 16 авторот покрај другите белешки ја оставил и следнава: „Сие тетрактџ на даскал Димитрију поп Јосифовичџ, преписахџ го утџ учителја Ђевдосиу на 1869, на мартџ 20 денџ” (преписот изгледа се однесува на чудата на свети Димитрија и поучението на светото вознесение) подолу на истата страница стои: Димитрија поп Јосифовичџ изџ Кратово...”

Од записите застапени во двата ракописа се гледа дека Димитар Поп Јосифович е од Кратово и дека учителствувал во кратовското световно училиште во средината на XIX век.

Во двете беседи или да ги наречеме говори на Димитар Поп Јосифович застапени во неговите два ракописа се изнесени низа просветителски погледи, како и извесна слика за просветата во Кратово. Така, за училиштето и општо за учењето во ракописот од 1858 година се вели: „О лјубезни соученици и братја јас да ви кажам за училиштето, што е училиште, училиште е земни рај, кој што иде катаден у него и слуша учителовите заповеди ште стане добар христијанин зашто как што знаете од школото се ражда сичко...” Подолу тој продолжува: „...училиштето е като една царска бахча сос турли цвеќата и от којато можат цвеќата едни да упојават душата, а други телото с една реч да речем декато нема школо сос учение у един град това е като едно тело без душа...” Потоа продолжува Димитар Поп Јосифович: „...докато нема училиште сос учение таму нема никакво управление, ниту за животта ниту за душата, воистину ви говорим зошто никогаш не се ражда зло од училиште...” Димитар Поп Јосифович дава и пример за улогата на просветата и вели: „...имаме многу примери (јурнеци) на това, еве Србија којато беше многу и многу проста, а сега ште пристигне помало помало просвештените европјане и у неа сичките добрини и спокојства следуваат, а у нас сичките знања се умножаваат од нашата простота... затова проче е достоини се за многу похвали оние наши соотечественици лубородни којто се трудат за просвештението наше

и радат днес да го устројат училиштето да му направат потребните му работи...”

Просветата и општо знаењето што се стекнува во училиштето, учителот Димитар Поп Јосифович го споредува со најскапоценото на светот, односно еве што вели: „Учењето и мудроста не може да се сравни со сичките драгоцени камења и бисери и со сичкото злато и сребро. Сос имотство може у една минута да се земе од човека и злато и сребро, а ведението добродетелта и учението, искусните художества, са неотмлено богатство, проче доброто учение коешто е соединено сос мудрост и разум нема на свјата од него подобро, но где се придобива оно?” – прашува учителот Димитар Поп Јосифович, одговорот секако е во училиштето. Незнаењето и простотата Димитар ги зема како основна причина на сите зла и затоа најдрастично вели: „Без наука ако останете ште бидете като сверове”.

Пред насобраното кратовско општество ученољубивиот учител со восхит го пофалува едногодишното учење во кратовското училиште и затоа вели: „Време е уже преосвештенејши владико и благовенеиши свештеници чеснејши претседатели благопотребнејши настојатели, почтени художници и вси соотечественици наши, време е днес, като гледам вашето собрание, като ожививахме от доволно време сос големо жаление, да почнем да хвалим мудроста и истиното учение, штото ми е мило нешто (се е) научило у едногодишното растојание... сакам да похвалам учението зошто од него происхожда секое добро, а не може човек без учение да го похвали него, простите и неучените чловеци многу пати (го) отричат учението...”

Силен револт учителот Димитар Поп Јосифович крева против старите училишта и учители во кои се учи само псалтирот и наусницата: „...ах мили мои соотечественици, – извикнува прогресивниот учител, – додека са тије стародревни глави... школите се полни сос младовозрасни јуноши, а загубуваат много страхотно време и предрагоцено само сос наусница и псалтир... треба да прашат таквото еднаго даскала, што е наусница, може да рече така видох от татко ми, от дедо ми и прадедо ми, това знам това предавам” (цитатот е од ракописот од 1869 година).

Учителот Димитар Поп Јосифович во своите ракописи (особено во ракописот од 1858 година) дава интересни совети за родителите и учениците, како и податоци за положбата на кратовското училиште. Како прв и главен услов за добро учење тој ја истакнува редовноста во училиштето и во врска со тоа вели: „...ви молиме отци и братја, секој татко да се труди да си прашта катаден зашто има много што може да речат, детето сека година ми оди, а што е научило он си е сам кабахтлија,

а не даскалот му, оти само годините му хесапи, а у тие години колку е дена дохождало тоа не знам, каже и сичко што му е потребно на детето му, си му зима и каквото му книги требуваат”. Како пример за свесен родител го дава кратовскиот старец Младен за кој ќе рече: „Го. Хаџи Младену, старцу нашему радуисија о господе по души, за малките внучета, извесни ученици наши, зашто ги виде попросвештени од прежните времена... погледнете и радит за просвештение на малките дечица”. Ги повикува сите родители и заинтересирани граѓани да го посетуваат училиштето или како што вели тој: „...за да видите и да знаете што се предава во училиштето... на кое од днес тураме начало”, го истакнува во ракописот од 1858 година.

Обраќајќи се кон своите ученици, Димитар ги изнел следните педагошки совети: „О возлужблјени ученици, имате голема должност да љубите родителите и учителите, коишто ви искат доброто и поучават ве непрестано... они од вас друго возмездие нештат, токму да се ползувате од добрите им науки којто ви се казаха да се ползувате од нив... погледнете у една градина, как ништо не бива без работа и ако често градинара не обиколја... вашите учители и родители не е возможно да ве научат некоја наука ако ги неслушате онова което ви казуват. Сохранавајте го во вашиот ум е не ги принудувајте да ве наказуваат сос стап...”

Учителот Димитар Поп Јосифович не можел да не ја прикаже бедната положба на училиштето. Во врска со тоа пишува: „Еве како си скинахме дрехите и книгите по земјата, еве и второ испитание дојде”. Од ова се гледа дека во училиштето немало ни клупи, а учениците и учителите седеле по земјата, иако една школска година поминала. Тоа го истакнува во ракописот од 1858 година. Според оваа белешка може да се претпостави дека световното училиште во Кратово почнало да работи околу 1857 година или 1858 година.

Трудољубивиот учител, бидејќи постојано ги поставувал проблемите околу школото пред кратовското општество, во својот говор застапен во ракописот од 1869 година се извинува, велејќи: „Ве умолавам можеби да сам согрешил и досадил сос моето Кратово... да ми опростите” итн. Потоа продолжува „на конечно штехте да се насладите од землјописание и аритметика сиреч числителница...” Од ова се гледа дека во училиштето биле застапени замјопис и математика, а било задоволство да се слушаат испитите од овие предмети.

Во врска со финансирањето и ревизијата на учителите Димитар Поп Јосифович вели: „Не видиме ли на денешно време другите народи просвештени Европејци... учителите си ги возблагодаруваат сос годишната му заплата и чест, та им воздаваат и школските му потреби, уреждават и си имат определен един градоначалник којшто свака седмица или сваки

месец обихажда училиштето и испитава учителја што предава на децата... и што са научили...” Од ова се согледува финансирањето и општо односот на кратовското општество спрема училиштето кое не било добро, затоа Димитриј кажува како е тоа организирано во попросветените европски земји со желба еден ден и во својата земја да се има таков однос кон просветата.

Одговорите на учителот Димитар Поп Јосифович изнесени во неговите ракописи од 1858 и 1869 година на крајот можеме да ги извлечеме следните заклучоци:

1. Димитар Поп Јосифович е истакнат учител од Кратово, кој живеел и работел во средината на XIX век.
2. Просветителските и педагошки погледи и идеи изнесени во неговите говори се со длабока содржина и претставуваат драгоцен материјал за проучувањето на културата и просветата во Македонија во средината на XIX век, во време кога почнаа да се отвораат првите световни училишта кај нас.
3. Според податоците од учителот Димитар Поп Јосифович, изнесени во неговите говори, можеме да дадеме ново мислење за отворањето на првото световно училиште во Кратово. Досега се мислеше дека првото световно училиште во Кратово е отворено во 1871 година (види Ристо Кантарџиев, Македонското преродбенско училиште, Скопје, 1965 година, стр. 92), додека според податоците од Димитар изнесени во ракописот од 1858 година, во кој вели „еве и второ испитание дојде” или „...училиштето на което од днес тураме начало”, може да се даде мислење дека првото световно училиште во кое се предавало граматика, земјопис, математика и друго е отворено во 1857 или 1858 година т.е. по училиштата во Велес, Штип, Скопје, Куманово и во Тетово.
4. Јазикот на Димитар Поп Јосифович во основа е кратовскиот дијалект со влијание од бугарскиот, српскиот и црковнословенскиот јазик. Тоа покажува дека се школувал во некое бугарско училиште кое извршило силно влијание врз јазикот на кратовскиот учител, на едно место во ракописот кажува дека учел филозофија и математика во Славено-болгарското училиште во Цариград.

Целосно земено, ракописите на Димитар Поп Јосифович се драгоцен документи за проучувањето на просветата во Кратово и општо во Македонија во средината на XIX век, кога што работел и истакнатиот учител и педагог штипјанецот Јосиф Ковачев.